

**Variants dels pronoms febles
de 3ª persona al País Valencià:
regles fonosintàctiques
i morfològiques subjacents¹**

1. Introducció

Una de les normes gramaticals a hores d'ara més qüestionades és el feixuc sistema de pronoms febles. A la tasca encetada per Fabra, hom sol reprovar el complicat sistema de pronoms i de dièresis, les excepcions en l'apostrofació i, per damunt de tot, l'enrevisclat sistema de combinacions pronominals.

Evidentment, es tracta d'un supersistema que difícilment arriba a actualitzar el parlant ni en els usos més formals del llenguatge. És per això que trobem, al costat de les variants normatives o estàndards, tot un seguit de subsistemes que se n'allunyen més o menys, però que, en qualsevol cas, en constitueixen una bona simplificació. De més a més, les diferències dialectals pel que fa a les combinacions pronominals no són només paleses a nivell interdialectal. Com tot seguit veurem, també dins un mateix dialecte s'hi presenta tota una gamma de

---

¹ El treball que ara presente és un extracte de la Tesi de Llicenciatura «Estat actual de la combinació binària de pronoms febles al País Valencià» que el Dr. M. Pérez Saldanya em dirigí i que vaig llegir a la Universitat de València el 15 de novembre de 1988. En ella pretenim donar compte de les variants pronominals més emprades al País Valencià, així com dels usos sintàctics que aquesta categoria conserva en el valencià col·loquial. Amb aquesta fi començarem un treball de camp mitjançant enquestes morfosintàctiques que es passaran per diferents punts geogràfics del País Valencià, els resultats de les quals comentem ara en part.

solucions que, de vegades, són només característiques d'un grup força reduït de parlants.

La tasca d'intentar sistematitzar totes les possibles variants, doncs, no és gens senzilla. Per tant, ens limitarem a comentar els fenòmens més importants constatats a casa nostra.

En l'apartat que segueix s'estudiaran les formes alternants en els usos aïllats que aquesta categoria presenta al País Valencià, i a continuació, els diferents models de combinació pronominal i els canvis que sobre aquests operen.

2. Formes aïllades

2. 1. Alternança pronominal i formes bàsiques

Hom considera que la sensibilitat que aquestes formes presenten respecte a la posició preverbal o postverbal que ocupen en la frase és un dels trets que millor les caracteritza enfront de les altres categories del català. Les discrepàncies, però, apareixen a l'hora de realitzar una descripció teòrica del fenomen.

La perspectiva que adoptarem ací és bàsicament fonològica, puix que partim de la idea que l'alternança pronominal és un fenomen de fonètica sintàctica. Això és, que les variants alternants d'un mateix morfema pronominal (*el*, *lo* i *l'* en el pronom acusatiu de 3ª persona, per exemple) no són sinó formes sintàcticament condicionades per les característiques fonètiques del context lingüístic en què apareixen. Des d'aquest punt de vista, les formes bàsiques que proposem per als pronoms de 3ª persona són les següents:

- (1) l(a)(z);
- (2) li;
- (3) lz.

On *l* és el morf de l'acusatiu, *a* el del femení i *z* el del plural, i on el resultat *les* de *l+a+z* pot explicar-se a partir d'una regla fonètica general del català, com ara:

$$a \Rightarrow e / \_ z \#\#.$$

Això és, la vocal del femení esdevé *e* en posició final de mot, i precedint immediatament la marca *z* del plural («portas», per exemple, esdevé «portes»).

Quant al fenomen d'alternança pronominal que ara estudiem, la forma *li* de (2) és invariable perquè té una vocal formant part del morfema abstracte. És autosil·làbica, per tant, en la seva estructura subjacent. Per la mateixa raó són també invariables la combinació del morfema *l* de l'acusatiu més *a* del femení, o de *l* més *a* més *z* del plural que apareixen a (1). El morfema *l* de (1), sense *a*, i *lz* de (3), sense vocal *i*, no són autosil·làbics, i estan sotmesos, per tant, a les variacions de fonètica sintàctica.

2. 2. Regles fonològiques

Quant a les regles que donen compte de les variants alternants que en deriven, cal distingir-ne dos grups: les regles que regeixen la col·locació de la vocal epentètica, d'un costat, i les que seleccionen el tipus de vocal epentètica (*e*, *o*) que s'hi farà servir, de l'altre.

Pel que fa a les regles que regeixen la col·locació de vocal epentètica tenim que, en contexts on el pronom no és autosil·làbic ni forma síl·laba amb el verb, s'introdueix una vocal epentètica segons els criteris següents:

En posició immediatament postposada, la vocal epentètica s'introdueix, en qualsevol context, després del morfema pronominal i abans del morfema de plural *z*, si n'hi ha. Aquesta regla es pot formalitzar com segueix (4):

$$l \left\{ \begin{array}{c} (z) \\ z \end{array} \right\} \rightarrow lv \left\{ \begin{array}{c} (z) \\ z \end{array} \right\} / Vc-$$

On *l* representa la consonant bàsica del pronom de 3^a persona, consonant que delimita la forma subjacent de l'acusatiu quan no va acompanyada de cap altre element o quan incorpora, opcionalment (el parèntesi indica sempre forma opcional), *z* del plural. Aquesta mateixa *l* delimita, de més a més, la forma bàsica del datiu plural, *lz*, quan *z* té caràcter obligatori.

I on, finalment, *V* representa el verb, i *v* la vocal (la vocal que s'insereix). I on *c* significa qualsevol consonant, en aquest cas, la consonant final del verb.

L'anterior regla es llegeix així: les formes asil·làbiques de (1) i (3), això és, els pronoms que presenten la forma consonant (*l*), consonant més *z* (*l[z]*), o consonant plural (*lz*), en el context d'un verb acabat en consonant més pronom en postposició, insereixen una vocal epentètica immediatament després de la *l*. Abans, per tant, del morfema de plural *z*, si n'hi ha.

En posició immediatament anteposada, l'epèntesi, si cal, es realitza sempre davant del morfema pronominal (5):

$$1 \left\{ \begin{array}{c} (z) \\ z \end{array} \right\} \rightarrow v1 \left\{ \begin{array}{c} (z) \\ z \end{array} \right\} / -V$$

Delimitat el context on s'insereix la vocal epentètica, caldria determinar quin tipus de vocal epentètica (*e* o *o*) s'utilitza. La regla de selecció de vocal epentètica pot postular-se com segueix:

(6) La vocal *o*, vocal de recolzament morfologitzada en algun context (això és, esdevinguda marca de gènere masculí), s'introdueix postposada al morfema pronominal sempre que la marca *z* pugui aparèixer (com en *l[z]*, on *z* és marca de plural) o aparega necessàriament (com en *lz*, on *z* forma juntament amb *l* el datiu plural). En els casos restants introduïrem *e*.

Abans de donar compte de les formes que en deriven, però, intentarem justificar la productivitat de les regles epentètiques.

2. 3. Justificació de les regles epentètiques

Proposar una explicació de la variació formal en els pronoms febles com la que s'ha esbossat suara, exigeix, si més no, demostrar que l'epèntesi vocàlica és una regla del català.

L'epèntesi de vocal, evidentment, és una regla fonològica del català:

(7) *dons* > *dones*

(8) *parls* > *parles*

(9) *scriu* > *escriu*

També la *o* té viabilitat diacrònica:

(10) *cant* > *canto*

(11) *eixs* > *eixos*

De vegades, una *o* etimològica en posició posttònica hauria d'haver desaparegut seguint les lleis generals de l'evolució fonètica, però no ho ha fet si deixava un grup final difícil de pronunciar:

(12) *servo* > *serv > *servo*

El problema més greu es planteja a l'hora d'escatir si aquesta regla pot tenir validesa sincrònica. En aquest sentit és evident que el parlant segueix utilitzant l'epèntesi per evitar contextos difícils de pronunciar. L'epèntesi de *e*, la trobem, per exemple, a

(13) *context* > *contexte*

I l'epèntesi de *o* a

(14) *tufs* > *tufos*

(15) *boscs* > *boscós*

La *e* apareix en posició final, i la *o* quan segueix una *s*.²

² Respecte a l'epèntesi, cal tenir en compte que tot i tenir una motivació essencialment fonètica pot arribar a morfologitzar-se, això és, a esdevenir marca morfològica. Aquest és el cas, per exemple, de la *e* de la primera persona del present d'indicatiu dels verbs com «parle», que de ser un element epentètic ha esdevingut marca morfològica. El mateix passa amb la *o* que en un principi s'introduí en els plurals dels noms acabats en sibilant: tot i la seva motivació fonolò-

Siga com siga, les regles epentètiques seran ben útils si es demostra que amb elles es guanya en economia descriptiva.

2. 4. Formes postposades

La regla de col·locació de vocal epentètica, combinada amb la de selecció de vocal, explica les següents formes, entre altres:

- (16) trobar-lo
- (17) trobar-los
- (18) va costar-los molt

Ara bé, no totes aquestes formes es realitzen tal com les hem descrites arreu del País Valencià: existeix una àmplia zona (aproximadament de la Plana Baixa cap al sud) on la vocal *o* perd el seu primitiu caràcter epentètic i s'insereix, fins i tot quan el morfema pronominal pot formar síl·laba amb el verb, obtenint així els següents contextos:

- (19) troba-lo (per: troba'l)
- (20) troba-los (per: troba'ls)
- (21) porta-los les claus (per: porta'ls)

El que s'ha produït és una extensió del valor morfològic del gènere masculí d'aquesta vocal, epentètica en un principi, però posteriorment morfològitzada. Queden així positivament caracteritzades, com en castellà, les formes masculines de l'acusatiu enfront de les del femení.

gica, es morfològitzada com a marca de gènere masculí.

Respecte als pronoms febles, cal tenir en compte que aquesta morfològització es pot comprovar en la *o* que apareix en el pronom *los*. Els pronoms *los* i *les* estableixen així les oposicions morfològiques següents:

l	o	s
l	e	s
morfema	morfema	morfema
pronominal	de gènere	de nombre

La *o*, però, no té cap valor morfològic quan *los* funciona com a complement indirecte, ni amb les formes *nos* o *vos*, per tal com aquests no fan distinció de gènere.

(22) troba-lo / troba-la

(23) troba-los / troba-les

D'altra banda, és evident que no podem atribuir al fenomen un caràcter merament conservador puix que aleshores caldria explicar per què la forma plena *ne* ha esdevingut *en* en aquestes mateixes circumstàncies:

(24) compra'n (però no *compra-ne)

Sols una hipòtesi com la que acabem d'esbossar pot oferir-nos una explicació versemblant i coherent: vocals de naturalesa distinta es comporten de manera distinta. Mentre *e* posseeix una existència merament fonològica o epentètica, la vocal *o* és, de més a més, la marca de gènere masculí de les formes singular o plural de l'acusatiu.

Des d'aquest punt de vista, la *o* del datiu plural de (21) pot explicar-se com un cas d'extensió per analogia amb la forma *los* de l'acusatiu.

El que acabem de dir confirma el caràcter morfològic de la vocal epentètica *o* que apareix a (19) i (20). No és, doncs, agosarat d'afirmar que la vocal *o* es realitza en contextos on la seva presència és fonològicament innecessària, pel desig del parlant de marcar el seu valor masculí fins i tot en aquestes circumstàncies.³

Malgrat tot, no podem menysprear el paper que el castellà haurà jugat en l'assentament del fenomen, per tal com aquest no es produeix en les comarques menys castellanitzades.

2. 5. Formes anteposades

Pel que fa a les formes anteposades tenim que, en posició immediatament anteposada, la vocal epentètica se situa abans del morfema pronominal en unes zones, i després en d'altres.

³ El fet que, sovint, reba un accent secundari, corroboraria el caràcter distintiu i emfàtic d'aquesta vocal.

La regla de (5), combinada amb la de (6), donarà compte de les següents formes, les més generals al País Valencià:

(25) el duc

(26) els duc⁴

(27) els pertany

Les formes de

(28) lo duc

(29) los duc

(30) los pertany

cal explicar-les a partir de l'estreta relació que els pronoms de 3ª persona mantenen amb la categoria de l'article determinat, de manera que allà on l'article ha aturat la seva evolució en aquest estadi medieval, tampoc no han evolucionat a *el* i *els* les formes *lo* i *los* dels pronoms d'acusatiu.⁵

⁴ La forma *els*, però, sol realitzar-se com a [ez], i això tant si es tracta del pronom acusatiu com del datiu. El contacte dels fonemes *l* i *z* és, com més endavant veurem, la causa de la major part dels canvis que operen sobre el pronom de 3ª persona, tot originant resultats bastants dispersos. Cal apuntar també l'existència de la forma [lez] tant per al masculí com per al femení plural, forma realitzada a algunes comarques d'Alacant que només coneixen aquesta forma de plural per a l'article determinat.

⁵ Que la causa de la inversió o de la no-inversió d'aquests pronoms l'hem de buscar en l'evolució de l'article, és especialment evident si tenim en compte que les zones on es mantenen les formes plenes dels pronoms restants (*me*, *te*, *se* i *ne*), en posició anteposada, solen emprar la forma reforçada dels pronoms d'acusatiu i de datiu en aquesta mateixa posició. És el cas de la major part de les comarques de Castelló tret del cas del Baix Maestrat que realitza les formes de (28) a (30) i de la meitat nord de la Província de València, on s'empra *me*, *te*, *se* i *ne* en posició anteposada i preconsonàntica, però on les formes *l*, *l(z)* i *lz* es realitzen sistemàticament *el* i *els*, en comptes de les esperades variants plenes *lo* i *los*.

D'altra banda, que les formes *lo* i *los* evolucionen a *el* i *els* a la major part del País Valencià, no significa que perden, amb el canvi de *o* a *e*, el valor morfològic que la vocal *o* els confereix. Ben al contrari, el fet que passen a relacionar-se amb una categoria tan caracteritzada i delimitada, almenys pel que fa al gènere, com l'article determinat, permet que açò no es produeixi.

3. Formes combinades

De totes les combinacions pronominals que es poden fer en català, les de terceres persones són, sense cap mena de dubte, les més conflictives i vacil·lants. I això no sols des d'un punt de vista sincrònic. També des d'un punt de vista diacrònic, hi ha problemes difícils de resoldre, com ara el pas de *la hi*, *les hi*, *l'hi* i *els hi*, a *li la*, *li les*, *li'l* i *li'ls*.

En les formes que s'analitzaran tot seguit, es pot observar des de canvis estrictament fonològics com simplificacions de grups consonàntics i epèntesis, fins a neutralitzacions morfològiques com la neutralització de gènere o de nombre en l'acusatiu, i de nombre en el datiu.

3. 1. Combinacions amb datiu singular

Normalment la combinació de la forma singular del datiu no presenta greus problemes. Des del nord de Castelló fins a les primeres comarques d'Alacant, les formes són gairebé sempre les mateixes:

(31) [lii] done / dóna [lii], [lilo]

(32) [liiz], [liz] / dóna [liiz], [liloz]

(33) [lila] done / dóna [lila]

(34) [lilez] done / dóna [lilez]

En les anteriors formes hi ha poques coses per comentar: la presència de la vocal *o* en les formes postverbals i la reducció de *lz* a *z* de les preverbals, originen unes combinacions que constitueixen, juntament amb les estàndards valencianes, les variants més generals i freqüents al País Valencià.

De la presència de la vocal *o* en les formes postverbals ja hem parlat en estudiar els usos aïllats d'aquests mateixos pronoms, i hi tornarem a insistir en analitzar les combinacions amb el datiu plural. Quant a la reducció de *lz* a *z* de (32), podem considerar-ho un cas més de simplificació de grups consonàntics complexos o difícils d'articular semblant al que

opera sobre la forma *els* de l'acusatiu o del datiu per a donar [ez].⁶

Al costat de les anteriors formes, però, en trobem d'altres ben singulars:

(35) [liw] done /dóna [liw] (per: [lil] i [lila])

(36) [liws] done /dóna [liwz] (per: [liliz] i [lilez])

Aquestes formes, però, no són, com afirma COLOMINA (1985: 166), el resultat d'una vocalització de *l*, fenomen al qual no podem negar una gran vitalitat diacrònica en català, però que, actualment està mancat de tota productivitat sincrònica. Contràriament al que pensa aquest autor, considerem que el fenomen ha de tenir una explicació morfològica, i ha de tractar-se d'un eixamplament de l'ús del pronom neutre *ho*, cosa que connectaria aquest fet amb un altre de semblant que més endavant analitzarem: la substitució de *els els*, *els la*, *els els* i *els les* per [elzo], [ezo] o [lizo] que es produeix a la mateixa zona (a la Marina Baixa, més concretament, a la Vila Joiosa).

Des d'aquest punt de vista cabria tractar [liwz] com una creació analògica originada a partir de [liw], pel desig del parlant de marcar la noció de nombre de l'acusatiu.

3. 2. Les combinacions amb datiu plural

Fins ara no hem tingut la necessitat de postular una regla de col·locació de vocal epentètica, puix que, essent *li* una forma sil·làbica, qualsevol altra forma que es combinés amb ella, hi podia recolzar. La forma plural del pronom de datiu, però, no pot realitzar-se si no recolza en el verb o no pren el suport fonològic d'una vocal epentètica, per tal com presenta la forma asil·làbica *lz*. Pel que fa a les combinacions normatives o estàndards, podem formular com segueix la regla que decidirà

⁶ Per a la justificació de la vitalitat sincrònica d'aquestes simplificacions, vegeu nota 7.

el lloc on se situarà la vocal epentètica en les combinacions d'acusatiu i de datiu.

(37) En combinacions pronominals la vocal epentètica *e* se situa, sempre que és possible, enllaçant pronoms.

L'anterior regla combinada amb la regla de col·locació de vocal en posició postposada que hem vist més amunt per als usos aïllats, ens informaria de les següents combinacions:

(38) *dóna* [lzel]

(39) *donar* [lozel]

(40) *dóna* [lzelz]

(41) *donar* [lozels]

De les següents formes ens *dóna* compte la combinació de les regles formulades a (5) i a (6) i (37):

(42) [elzel] *done*

(43) [elzelz] *done*

(44) [elzel] *agafe*

(45) [elzelz] *agafes*

Ara bé, les formes de (38) a (45), tot i representar el paradigma normatiu o estàndard, no apareixen exactament tal com les hem presentades en cap àrea del País Valencià. L'origen d'aquest allunyament anirem desenvolupant-lo a mesura que analitzem els diferents models emprats i els canvis que hi operen.

3. 2. 1. Models de combinació

Dividirem en dos grups els models de combinació del datiu plural emprats al País Valencià.

Un primer model (I) que, en posició postposada, insereix la vocal epentètica *o* immediatament després del morfema pronominal de 3ª persona *l*, i abans dels morfemes de plural *z*, si n'hi ha.

(46) *dóna* [lzlo]

(47) *donar* [lozlos]

(48) *dóna* [lzla]

(49) donar [lozlez]

En posició anteposada, les formes bàsiques de l'acusatiu, i en algunes zones també les del datiu plural, segueixen aquest mateix patró. Això és, una vocal *o* inserida immediatament després del morfema pronominal *l*, tal com s'explicita a:

(50) [lozlo] done

(51) [lozloz] done

(52) [lozla] done

(53) [lozlez] done

La solució més estesa per a aquest pronom de datiu, però, en les zones que actualitzen aquest model I, és la inserció d'una vocal epentètica *e* precedint immediatament l'esmentat morfema pronominal, tal com apareix a:

(54) [elzlo] done

(55) [elzloz] done

(56) [elzla] done

(57) [elzelz] done

El segon model (II), en posició pronominal postposada, insereix sistemàticament la vocal morfologitzada en la marca de gènere masculí *o*. Morfologització de la qual es desprèn que la inserció s'hi realitzarà sempre, tant si la vocal és fonològicament necessària com si no ho és. La vocal *o* se situarà, com és lògic, seguint immediatament el morfema *l* de 3ª persona.

(58) dóna [lozlo]

(59) donar [lozloz]

(60) donar [lozla]

(61) donar [lozlez]

En posició anteposada al verb, una vocal epentètica *e* s'insereix abans d'aquest morfema, i això tant en les formes de l'acusatiu com en les del datiu:

(62) [elzel] done

(63) [elzelz] done

(64) [elzla] done

(65) [elzelz] done

El model I és més general a les comarques de Castelló, mentre II ho és més a les de València i Alacant. Ara bé, sobre les combinacions descrites opera tota una sèrie de canvis fonològics, i fins i tot morfològics, que tot seguit s'analitzarà.

Abans, però, cal insistir, una vegada més, en el valor morfològic de *o*, i en la pressió que les formes de l'article determinat exerceixen en el pas de *lo* i *los* a *el* i *els* dels pronoms masculins, allà on la forma masculina de l'article també ha acomplert l'evolució.

Pel que fa en concret al primer model, cal dir que la forma anteposada del datiu no ha canviat a *els* on les formes de l'article tampoc han conegut aquesta evolució (això és, a la comarca del Baix Maestrat), mentre el canvi s'ha produït en les zones on l'article es realitza sistemàticament com a *el* o *els*.

Quant al segon model, l'evolució ha anat més enllà, puix que s'ha estès fins i tot entre les formes de l'acusatiu, tot evitant l'alternança *e/o* de les combinacions de [elzlo] o [elzlos] i aconseguint, amb el canvi, una major uniformització de les estructures, que es realitzaran amb vocal *e* davant el verb i amb vocal *o* darrere.

El que acabem de dir confirma la hipòtesi que hem anat desenvolupant: que la forma anteposada de datiu, i en bastants zones, també la de l'acusatiu, ha passat de *los* i *lo* a *els* i *el* per la pressió de les formes evolucionades de l'article determinat masculí.

El valor morfològic de *o* es fa ben evident, una vegada més, si comparem les combinacions de (58) a (61) amb la forma [lozen] de:

(66) donar [lozen]

El pronom adverbial de (66) ha evolucionat a *en*, contràriament al que s'ha esdevingut amb les formes de l'acusatiu, pel caràcter merament epentètic de la vocal *e* enfront del valor morfològic de marca de gènere masculí de *o*.

3. 2. 2. Canvis fonològics

Després d'haver anticipat en pàgines anteriors els problemes fonètics que l'aplec en una mateixa síl·laba del grup *lz* planteja (la reducció de [elz] a [ez], per exemple), ja es pot deduir que un bon nombre de les formes descrites no es realitzaran exactament tal com les hem presentades als models 1. i 2. Sobre elles opera tota una sèrie de canvis que podem imputar a regles fonològiques generals: davant un grup consonàntic difícil, com el de *lz*, i davant el problema de la proximitat de dues laterals, com ara en [elzelz], per exemple, caben dues solucions:

- O bé se simplifica el grup amb l'eliminació, per dissimilació, d'una de les dues consonants, normalment la més prescindible morfològicament,

- o bé es recorre a la inserció d'una vocal epentètica que separe el grup fonètic aplegat.⁷

⁷ Més amunt hem mostrat la vitalitat sincrònica i diacrònica que la regla d'inserció de vocal epentètica posseeix en la història fonètica del català. Afegirem ara el fet que la inserció d'un element epentètic es pot produir no sols per a solucionar la asíl·labicitat d'un element sinó fins i tot per a esmenar un problema cacofònic: molre > mol-dre, per exemple.

Pel que fa a les reduccions o simplificacions de grups consonàntics, no serà gens difícil demostrar que és també un fenomen amb una justificació sincrònica i diacrònica evident. Generalment tot llenguatge parlat manifesta una tendència a no pronunciar les obstruents finals de mot o de síl·laba que resultaren de la síncopa de vocals si aquesta deixava un grup fonètic forçat (comptare > comtar). També el català ha conegut simplificacions de grups consonàntics forçosos, de la seva època preliterària fins a l'actualitat:

estmar > [esmár]

camp > [cáms]

colp > [kóp]

aquests > [akéts]

D'altra banda, la inestabilitat de les consonants laterals tampoc és un fenomen estrany en la història fonètica del català: assimilacions ([kaldera] > [kallera]), vocalitzacions ([kallera] > [kawlera]), elisions ([paw] passa a [paw]), palatalitzacions ([linteólu] > [llen-

Totes dues alternatives són ben coherents: la simplificació soluciona, amb l'eliminació d'una *l* (generalment la de datiu) la dificultat del grup fonètic complex *lz* i evita, alhora, la realització de dues laterals en dues síl·labes contigües. Així mateix, la inserció d'una vocal epentètica *e* entre la forma de datiu i la de l'acusatiu en contextos síl·labics esmena, amb la creació d'una nova síl·laba ([elzla] > [elzela], per exemple) els dos problemes plantejats.

Doncs bé, les combinacions que deriven quan apliquem als models 1. i 2. la simplificació de grups consonàntics⁸ són, respectivament, les de (67) a (70) i de (71) a (74).

(67) [elzlo] done / dóna [zlo]

(68) [ezloz] done / dóna [zloz]

(69) [ezla] done / dóna [zla]

(70) [ezlez] done / dóna [zles]

(71) [ezel] done

(72) [ezez] done

(73) [ezla] done

(74) [ezlez] done

De les anteriors combinacions, són les primeres les predominants a les comarques de Castelló, mentre a València i en part d'Alacant predominen les darreres.

Les que tot seguit veurem són no ja el resultat de la simplificació del grup consonàntic *lz*, sinó de la segona possibilitat apuntada: la d'inserir sistemàticament la vocal epentètica *e*:

sól]), metàtesis ([óbila] > [ólibal]), són factors ben productius en la nostra història lingüística.

⁸ Hem preferit parlar d'una regla de simplificació de grups consonàntics, tot i que el que es produeix és una elisió de *l*, perquè el fenomen sols es dona quan *l* constitueix pròpiament un grup amb *z*. Altrament es prodria pensar que l'elisió també es produeix quan *l* i *z* entren només en contacte, però sense constituir pròpiament un grup, cosa que evidentment no ocorre (donem [lozla] no passa a: donem *loza*)).

- (75) [elzel] done
 (76) [elzels] done
 (77) [elzela] done
 (78) [elzelez] done
 (79) dóna [lozelo]
 (80) dóna [lozel]
 (81) dóna [lozela]
 (82) dóna [lozelez]

Això és, que en combinacions pronominals de 3ª persona, una vocal epentètica s'insereix enllaçant pronoms sempre, tant si cal com si no cal, i no sols quan la seva presència és funcional, com predica la regla que dóna compte de les combinacions estàndards (regla 37).⁹

Quant a l'abast geogràfic de les anteriors formes, cal dir que es realitzen molt freqüentment en les zones apitxades del País Valencià.

3. 2. 3. Neutralitzacions morfològiques

3. 2. 3. 1. La neutralització de nombre del datiu

La neutralització que s'estudiarà tot seguit comporta la pèrdua de la noció de nombre en el pronom de datiu *i*, per tant, el reemplaçament de les formes alternants del plural [elz] i [loz], formes marcades pel que fa al nombre, per la forma no marcada del singular *li*.

Tenint en compte que la forma substituïda presenta generalment un grup consonàntic fonèticament problemàtic (*lz*), i que aquesta dificultat desapareix amb la utilització de la forma *li* del singular, es pot pensar que el fenomen té un origen essencialment fonològic: evitar, amb la substitució de [elzel]

per [lil], i [elzla] per [lila], per exemple, l'aplec consonàntic *lz*.

Això no obstant intentarem demostrar que la neutralització en determinats contextos, del nombre del datiu, és un fenomen morfològicament condicionat:

- Primer perquè les zones on el procés és encara incipient o molt esporàdic (algunes zones de València i Castelló), sols realitzen la neutralització en contextos femenins. Això és, en contextos on la forma plural del datiu es combina amb l'acusatiu.¹⁰
  - (80) donar [lila] (per: donar [lozla])
  - (81) donar [lilez] (per: donar [lozelez]).
- Segon, per què en aquestes mateixes zones, el canvi no es produeix quan la forma de datiu és asil·làbica o apareix amb la vocal epentètica *e*.
  - (82) [elzla] done
  - (83) [elzlez] done

Per tant, ja es pot descriure els contextos on s'origina el canvi: es tracta de contextos on les vocals *a* i *e* de l'acusatiu femení coapareixen amb la vocal *o* que el pronom plural de datiu adopta en postposició. Vocal que, com sabem, s'associa normalment amb la marca de gènere masculí. Des d'aquest punt de vista es pot postular que el pas de *los* a *li* acomplert en (80) i (81) respon a la intenció del parlant de marcar el gènere masculí de l'acusatiu.

És evident que les combinacions del tipus [lozla] i [lozelez] poden crear una ambigüitat pel que fa al gènere del datiu que, com sabem no fa distincions d'aquesta mena, sinó perquè la *o* s'associa a l'acusatiu masculí.

És, doncs, la proximitat de dues vocals antitètiques pel que fa al gènere, l'origen de la substitució de *loz* i, en menor

⁹ Un cas semblant apunta PAYRATÓ (1988: 81) quan descriu el català col·loquial.

¹⁰ De vegades es tracta només d'una interferència de grau, essent la neutralització més freqüent en els contextos femenins que en els masculins.

grau, de *elz* per *li*. El fet que el canvi sigui més estrany quan l'acusatiu femení es combina amb la forma reforçada o reduïda del datiu, corrobora la nostra interpretació, puix que en aquestes circumstàncies el parlant no sent la necessitat d'insistir en el gènere femení de l'acusatiu.

Quant a la neutralització de nombre que es produeix quan el pronom no entra en combinació, és evident que es tracta d'una extensió dels anteriors contextos puix que apareix normalment en zones on aquests són especialment abundants.

3. 2. 3. 2. La neutralització de nombre en l'acusatiu masculí

La neutralització a què ens referim dóna compte de les següents combinacions, combinacions realitzades en algunes comarques de Castelló (principalment la Plana Baixa i el Baix Maestrat) i d'Alacant (Marina Alta):

(84) [lozo], [elzo] done

(per: [lozlo], [lozloz] o [elzlo] i [elzloz])

(85) donar [lozo]

(per: [lozlo] i [lozloz])

(86) dóna [lzo]

(per: [lzlo] i [lzloz])

L'origen del fenomen cal buscar-lo, una vegada més, en la dificultat articuladòria que comporten combinacions del tipus de [elzlo], amb un grup consonàntic forçat, i en les dissimilacions que sovint es produeixen quan hom pronuncia dues consonants laterals quasi simultàniament realitzades.

El resultat final ha estat, però, la pèrdua del morfema de 3ª persona en les formes masculines de l'acusatiu (i no la del datiu, com s'ha vist fins ara), i la posterior identificació d'aquestes amb el pronom neutre, acusatiu també de 3ª persona, *ho*.

La pèrdua no es produeix en el femení, on la *l* suprimida serà la del datiu, perquè en el sistema pronominal del català no existeixen unes formes *a* o *es* paral·leles a les femenines *la* o *les*. El pronom masculí, en canvi, sí que hi té una forma

pronominal quasi homòfona, la *o* de *ho*. A més a més, les formes femenines són sempre marcades pel que fa al gènere, mentre que les del masculí i la neutra són no marcades. Aquestes darreres, per tant, comparteixen encara un tret morfològic: el tret [-femení].

Una prova més de la semblança morfològica i fonètica que s'estableix entre el pronom neutre i el masculí és el fet que el parlant substitueixi, esporàdicament, i arreu del País Valencià, la forma masculina per la neutra fins i tot en els usos aïllats dels pronoms, on la seva presència no és, en principi, fonèticament funcional.

3. 2. 3. 3. L'eixamplament de l'ús del pronom neutre

La combinació del datiu plural i de les formes *el*, *la*, *elz* o *lez* de l'acusatiu pot donar com a resultat una única forma que es realitza com a [ezo] si es pren com a forma bàsica del datiu plural, *lz*, o com a [lizo] quan es parteix de l'allomorf *liz*. El fenomen a què ens referim és característic almenys de la Vila Joiosa (Marina Baixa), on les combinacions pronominals de datiu presenten un paradigma considerablement simplificat:

(87) [liw]

(per: [lil], [lila] i [liw])

(88) [liwz]

(per: [lilz] i [lilez])

(89) [ezo], [lizo]

(per: [elzel], [elzelz], [elzla], [elzlez] i [elzo])

El que s'ha produït pensem és un eixamplament de l'ús del pronom neutre *ho*, que ha neutralitzat les oposicions de gènere i nombre dels únics pronoms de 3ª persona que realitzaven aquestes distincions.¹¹ Si en les formes de (89) el parlant no sent la necessitat de marcar el plural de l'acusatiu, com s'esdevé a (88), és perquè ja hi ha un morfema de plural representat

¹¹ Aquesta *o* apareix fins i tot en els usos on el pronom no entra en combinació i ha quedat enganxat a ell com si d'una mena de coixí fonètic es tractés.

en la combinació. Aquest únic morfema *z* pertanyeria, doncs, tant a l'acusatiu com al datiu.

3. 3. L'al·lomorfe de datiu [se]

La substitució per [se] de la forma *lz* de datiu plural apareix en algunes comarques d'Alacant, especialment, en territoris fronterers amb zones castellanoparlants. El cas més extrem és el de Mondóver (o Pinós, al Baix Vinalopó), que ha consumat el canvi fins i tot en el datiu singular. El paradigma de datiu d'aquesta zona és el de (90)-(95) per al singular i de (96)-(101) per al plural:

(90) [sel] dones / donar [selo]

(91) [sela] dones / donar [sela]

(92) [sez] dones / donar [seloz]

(93) [sez] dones / donar [selez]

(94) [su] dones / donar [so]

(per a: *li* + *ho*)

(95) [lin] dones / donar [lin]

(per a: *li* + *en*)

(96) [sel] dones / donar [selo]

(97) [sela] dones / donar [sela]

(98) [sez] dones / donar [seloz]

(99) [sez] dones / donar [selez]

(100) [ezu] dones / donar [so]

(per a: *els* + *ho*)

(101) [ezen], [lin] dones / donar [lon]

(per a: *els* + *en*)

Aquestes formes són analitzades per COLOMINA (1985) que les considera un mer calc del castellà. Segons aquest autor, la substitució de *li* per [se] (el seu estudi no abraça el paradigma de plural) només s'ha acomplert quan es realitza una combinació amb característiques morfològiques paral·leles en castellà. Això és, en tots els anteriors casos tret de (95),

puix que per a aquesta combinació el castellà no disposa en l'actualitat d'un pronom equivalent al català *en*.

El calc del castellà és ben palès tant des del punt de vista fonològic, per la identitat de les formes, com des del punt de vista sociolingüístic: es produeix en les zones de major interferència lingüística. Això no obstant, Colomina sols explica una part del fenomen, la part externa, i pagaria la pena plantejar-se l'existència d'una causa interna que haja impulsat o, si més no, afavorit la consolidació del fenomen.

D'altra banda, si mirem les zones on el fenomen és encara incipient (Alt Vinalopó), obtindrem els contextos que hagin pogut originar el fenomen, la qual cosa ens forneix un material ben valuós a l'hora d'escatir-ne les causes: es tracta de contextos postverbals en què la forma combinada és la del plural (datiu), i, de més a més de contextos on l'accent del verb recau en l'última síl·laba. Tenint en compte açò i considerant que l'al·lomorfe [se] mai no substitueix *li* en aquesta zona, es pot generalitzar que el pas de *li* o *elz* a [se] ha començat a produir-se en contextos plurals, i en posició immediatament posttònica. El fenomen no és gens estrany si a la atonicitat que caracteritza els pronoms febles, hi afegim el fet que la forma substituïda ocupa una posició posttònica, puix de totes les síl·labes àtones aquelles que segueixen immediatament l'accent són fonèticament més dèbils i, per tant, estan més sotmeses a tota mena d'evolucions.

Per a finalitzar, podem afirmar, i això connecta amb els fenòmens analitzats fins ara, que l'al·lomorfe [se] apareix com una possibilitat més de superar la dificultat articulatòria de grups forçats o de combinacions cacofòniques, tal com la proximitat de dues laterals. De fet, si ens fixem novament en la forma de (100), veurem que les combinacions amb *en* no han realitzat el canvi perquè no existeix una motivació interna que la impulse, i no sols perquè no compte amb una combinació paral·lela puix que [elzo] sí que hi té una forma equivalent

en castellà ([selo] < [leslo]), i en canvi, la substitució no s'ha consumat encara.¹²

D'altra banda una interpretació com la que acabem d'esbossar té l'avantatge de no presentar-nos el fenomen com un cas aïllat en el paradigma pronominal del valencià col·loquial, sinó com una resposta a un problema fonètic general: d'un costat, la cacofonia que produeixen dues consonants laterals quasi simultàniament realitzades, en concret, la *l* del pronom de 3ª persona. De l'altre, l'aplec de grups fonètics forçats, com ara el de *lz*. Al País Valencià els parlants han optat per la solució que el castellà els oferia, l'afòrma *se*. La resta ha realitzat bé la inserció d'una vocal epentètica (donar[lozela]), bé la reducció del grup consonàntic forçat ([ezel] done).

4. Conclusió

En el present treball hem intentat descriure amb regles fonològiques (com ara les regles d'inserció de vocal epentètica), les formes alternants al País Valencià, i hem provat de proporcionar, alhora, una explicació dels fenòmens més rellevants que hi hem constatat. El fenomen geogràficament més estès que hem estudiat, és la generalització de la vocal de les formes postposades d'acusatiu i datiu, extensió a la qual hem atribuït un doble origen: el valor morfològitzat de *o* d'un costat, i la pressió externa del castellà que realitza sistemàticament *lo* i *los*, de l'altre. Des d'aquest punt de vista cabria explicar la *o* del datiu plural, que a diferència de l'acusatiu no fa distincions de gènere, com un fenomen d'analogia amb la forma plural de l'acusatiu.

Quant a les formes combinades, hem apuntat la idea que la major part dels fenòmens comentats obeeixen normalment una causa interna que pot ser de tipus fonològic (evitar grups

fonètics forçats) o morfològic (remarcar, amb la neutralització de nombre del datiu, el gènere de l'acusatiu). De vegades, però, cal afegir-hi una causa interna més o menys determinant: la interferència lingüística del castellà. És el cas, per exemple, de l'afòrma [se] de datiu que apareix en territoris fronterers amb la franja castellanoparlant.

Atorgar un origen lingüístic intern a la major part dels canvis fonològics o morfològics que les formes pronominals experimenten al País Valencià, tant en els usos aïllats com en els combinats, exigeix, si més no, el reconeixement d'unes concomitàncies amb els dialectes catalans restants. Malhauradament, la coneixença de la llengua col·loquial utilitzada arreu dels Països Catalans és encara molt precària, i això entrebanca tot intent d'establir possibles connexions entre els diferents parlars. Malgrat tot podem apuntar alguna concomitància entre els fenòmens fonològics constatats al País Valencià i els que hom ha apuntat per al barceloní, el dialecte a hores d'ara més estudiat.

La reducció a [elzo], [ezo] o [lizo] que resulta de la combinació del datiu plural i les formes de l'acusatiu, per exemple, coneix una forma paral·lela en barceloní: [elzi]. Igualment apareix també en català central, la inserció sistemàtica d'una vocal epentètica *e* enllaçant les formes combinades de datiu i acusatiu que hem constatat en algunes zones del País Valencià i que origina combinacions com [elzelez] o [elzela].

Per tant, és evident que si els fenòmens comentats al llarg del present treball obeeixen una motivació lingüística interna, cabrà esperar fenòmens paral·lels pertot arreu del domini lingüístic català, i no sols en barceloní.

¹² Tot i la tendència dels parlants a regularitzar paradigmes amb creacions analògiques.

Bibliografia

- CASANOVA, EMILI: «Aproximació a una gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al S-XVIII: la combinació de pronoms de 3ª persona», in: *Actes del Vuitè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Abadia de Montserrat, 1988, vol. 2, 57-80.
- CERDÀ, RAMON: «Concomitàncies romàniques en la reducció pronominal del català parlat», in: *XVII Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Aix-en-Provence: Universitat de Provença, 1985, 407-521.
- COLOMINA, J.: «Alguns casos de variació morfològica en valencià meridional alacantí», in: *L'alacantí*, Alacant: Institut d'Estudis Joan Gil Albert, 1985, 163-176.
- FABRA, POMPEU: «Els mots àtons del parlar de Barcelona», in: *Butlletí de Dialectologia Catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1913, 7-17.
- FERRER PASTOR, J.: «Els pronoms febles», in: *Diccionario de la Rima*, València: Frederic Domenech, 1956.
- PAYRATÓ, LL.: *El català colloquial*, València: Publicacions de la Universitat de València, 1988.
- ROCA PONS, J.: «Noves consideracions sobre les formes pronominals febles del català», in: *Miscel·lània Sanchis Guarner*, València: Institut de Filologia Valenciana, 1984, vol. 1, 293-298.
- RUAIX, J.: «Pronoms febles: morfologia i sintaxi», in: *El català en fitxes*, Barcelona: Moia, 1983, 55-76.
- VALLCORBA, JAUME: «Sobre les combinacions binàries de pronoms febles», in: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, III: Miscel·lània Aramon i Serra*, Barcelona: Abadia de Montserrat, 1983, 583-596.
- VENY, J.: «El valencià», in: *Els parlars catalans*, Ciutat de Mallorca: Editorial Moll, 1986 (Biblioteca «Raixa»), 151-174.
- VIAPLANA, JOAQUIM: «Algunes consideracions de les formes pronominals clítics del barceloní», in: *Anuari de Filologia* 6, (1980; Barcelona), 459-483.